

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Ἱεραῖς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, Πρακτικά Θεολογικοῦ Συνεδρίου εἰς τιμὴν καὶ μνήμην τῶν Νεομαρτύρων (17-19 Νοεμβρίου 1986), προνοία καὶ προεδρία τοῦ Παναγιωτάτου Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης κ. κ. Παντελεήμονος τοῦ Β', Θεσσαλονίκη 1988, σελ. 614.

Εἰς τὴν εἰρὰν τῶν λαμπρῶν τόμων τῶν Πρακτικῶν τῶν Θεολογικῶν Συνεδρίων, ἅτινα ὀργανοῦνται κατ' ἔτος ἐν Θεσσαλονίκῃ προνοία καὶ προεδρία τοῦ Παναγιωτάτου Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης κ. Παντελεήμονος, προσετέθη καὶ ὁ ὡς ἄνω ὀγκώδης καὶ καλλιτεχνικώτατος τόμος, ὅστις κατηρτίσθη τῇ ἐποπτείᾳ τοῦ αἰδεσιμολογιωτάτου Μ. Πρωτοπρεσβυτέρου κ. Δημητρίου Βακάρου, Δρος τῆς Θεολογίας καὶ Γεν. Ἀρχιερατικοῦ Ἐπιτρόπου τῆς Ἱεραῖς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, καὶ ἐπιμελείᾳ τοῦ Θεολόγου κ. Χριστοφύρου Κοντάκη.

Ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος τόμος, ὅστις κοσμεῖται ὑπὸ φωτογραφιῶν (ἐγχρώμων καὶ μί), ἐν αἷς διακρίνεται ἡ ἐγχρωμος καὶ θαυμασία μεγάλη εἰκὼν τῶν ἐνδόξων Νεομαρτύρων τῆς Ἀγιοτόκου Θεσσαλονίκης, περιλαμβάνει εἰς τὸ Α' Μέρος, ἐκτὸς τοῦ Προγράμματός τοῦ Συνεδρίου (σελ. 7-12) καὶ τῆς ἐναρκτηρίου εἰσηγήσεως τοῦ Παναγιωτάτου Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης κ. Παντελεήμονος τοῦ Β', ἥτις ἐθέριμανε τὴν ἀτμόσφαιραν τοῦ συνεδρίου καὶ προδιέγραψε τὰ πλαίσια αὐτοῦ (σελ. 13-20), τὰς συγχαρητηρίους διὰ τὸ Συνέδριον εὐχὰς τῶν Πατριαρχείων Κωνσταντινουπόλεως, Ἱεροσολύμων, Ρουμανίας καὶ Βουλγαρίας, τοῦ Μακ. Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν κ. Σεραφεῖμ καὶ τοῦ Σεβ. Ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ κ. Δαμιανοῦ (σελ. 21-24).

Τὸ Β' Μέρος (σελ. 25-434) περιέχει τὰς Εἰσηγήσεις τῶν Ἰωάννου Ἀναστασίου (Εἰσαγωγικὰ γιὰ τὴ μελέτη τῶν Νεομαρτύρων), Νικολάου Ζαχαροπούλου (Ἡ ἀξιοπιστία τῶν ἀγιολογικῶν πηγῶν), Ἰωάννου Γαλάνη (Ἡ ἔννοια τοῦ μαρτυρίου στὴν ἀγία Γραφή), Βασιλείου Ψευτογᾶ (Μαρτυρολογία Νεομαρτύρων), Ἀντωνίου Παπαδοπούλου (Θεολογία ἀρχαίων καὶ νέων μαρτυρολογίων), Βασιλείου Φανουρογάκη (Μάρτυρες-Νεομάρτυρες: Τὰ μαρτύρια τῶν Νεομαρτύρων ὡς ἀδιάσπαστη συνέχεια τῶν μαρτύρων τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας), Πρωτοπρεσβυτέρου Δημητρίου Κωνσταντέλου (Οἱ βίοι τῶν Νεομαρτύρων ὡς πηγὴ μεθόδων Ἰσλαμικοῦ προσηλυτισμοῦ καὶ μαρτύριον κατὰ τὴν Ὀθωμανικὴν περίοδον), Γεωργίου Μαντζαρίδη (Κοινωνιολογικὴ προσέγγιση τῆς παρουσίας τῶν Νεομαρτύρων), Χρήστου Κριώνη (Κληρικοί Νεομάρτυρες καὶ Μάρτυρες), Εὐαγγέλου Θεοδώρου (Οἱ Νεομάρτυρες εἰς τὸ ἔργον τῆς ἀγωγῆς), Ἐλευθερίας Νικολαΐδου (Ὁ κρυπτοχριστιανισμὸς κατὰ τὴν διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας), Δημητρίου Τσάμη (Ἡ θεληματικὴ προσέλευση στὸ μαρτύριο ἀγιορειτῶν Νεομαρτύρων), Σταύρου Παλογιάννη (Ἡ βιολογικὴ διάστασις τῶν βασανισμῶν καὶ τῶν τρόπων θανατώσεως τῶν Νεομαρτύρων), Γεωργίου Στοιγίδη (Ἀγιορεῖτες Νεομάρτυρες), Γεωργίου Μαντζέλου (Θεολογία καὶ ζωὴ στὶς διδαχὰς τοῦ ἀγίου Κοσμά τοῦ Αἰτωλοῦ), Στεργίου Σάκκου (Ὁ βιβλικὸς χαρακτήρας τῶν προφητειῶν τοῦ ἀγίου Κοσμά τοῦ Αἰτωλοῦ), Ivan Dimitrov (Οἱ Νεομάρτυρες στὴν ζωὴ τῆς Βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας).

Τὸ Γ' Μέρος (σελ. 435-564) περιέχει τὰς Ἀνακοινώσεις τῶν Πέτρου Βα-

σι λ ε ι ἄ δ η (αὐτομάρτυρες) καὶ ἡ σημασιολογικὴ ἐξέλιξι τῶν ὄρων «Μάρτυς» καὶ «Μαρτυρία»), Ἰωάννου Κ α ρ α β ι δ ο π ο ὄ λ ο υ (τὸ βιβλικὸ ἐσχατολογικὸ μῆνυμα οἱ διδασκὰς τοῦ ἁγίου Κοσμῆ τοῦ Αἰτωλοῦ), Γεωργίου Γ α λ ῖ τ η ('Ο Μητροπολίτης Σμύρνης Χρυσόστομος), Ἰωάννου Φ ο υ ν τ ο ὄ λ η (Οἱ ἄγιοι Νεομάρτυρες Νικόλαος ὁ Θεσσαλονικεὺς ὁ ἐν Καρυαῖς τῆς Λέσβου μαρτυρήσας καὶ Δαβὶδ ὁ Κυδωνιεὺς ὁ ἐν Θεσσαλονικῇ μαρτυρήσας), Κυριακῆς Ἐ λ ε υ θ ε ρ ῖ ἄ δ ο υ (Εἰκόνα τοῦ Νεομάρτυρος Μιχαὴλ ἀπὸ τῆς Γρανίτζα Ἀγράφων, στὴ Μονὴ Βλατάδων), Ἰωάννου Χ α τ ζ η φ ὄ τ η ('Ενας ἄγνωστος νεομάρτυρας τοῦ 19ου αἰώνα, Θωμᾶς Πασχίδης) καὶ Βασιλείου Φ α ν ο υ ρ γ ἄ κ η (Μνήμη Θωμᾶ Προβατάκη). Ἡ τελευταία ἀνακοίνωσις παρουσίασε τὸ εἰκονογραφικὸν ὄλυκον (διαφανείας), ὅπερ εἶχε συλλέξει διὰ τοὺς Νεομάρτυρας ὁ ἀείμνηστος Καθηγητῆς Θωμᾶς Προβατάκης. Ἐκ τῶν διαφανειῶν τούτων ἐγιναν θαυμάσια φωτογραφία, δημοσιεύμεναι εἰς τὸν Τόμον.

Τὸ Δ' Μέρος (σελ. 563-614) παρουσιάζει Βιβλιογραφίαν εἰς ἀκολουθίας Νεομαρτύρων (ὑπὸ Γεωργίου Χρυσοστόμου), ἀνεκδότους βίους Νεομαρτύρων, τοὺς ἁγίους τῆς Θεσσαλονίκης, πίνακα τῶν ὑπὸ τῆς Ἱ. Μητροπόλεως ἐκδοθέντων θαυμάσιων Τόμων τῶν ὑπ' αὐτῆς ὀργανωθέντων Συνεδρίων (εἰς ἑλληνικὴν καὶ ἀγγλικὴν γλῶσσαν) καὶ τέλος Πίνακα Περιεχομένων.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καθίσταται φανερὰ ἡ σπουδαιότης τοῦ τόμου αὐτοῦ, ὅστις προβάλλει τοὺς Νεομάρτυρας καὶ διαφωτίζει πλεῖστα ζητήματα σχετιζόμενα πρὸς αὐτούς. Ὁ ὑπογραφόμενος εἰς τὴν Εἰσῆγησίν του εἶχε καταλήξει ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸν Παναγιώτατον Μητροπολίτην κ. Παντελεήμονα, ὡς ἐξῆς: «Ἡ ρηξικέλευθος πρωτοβουλία Σας περὶ συγκλήσεως ὑπὸ τὴν Ἑμετέραν Προεδρίαν Θεολογικοῦ Συνεδρίου εἰς τιμὴν καὶ μνήμην τῶν Νεομαρτύρων θὰ ἀποτελέσῃ ὀρόσημον εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς καθ' ὄλου Ὁρθοδόξου καὶ δὴ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ἡ πρωτοβουλία αὐτὴ θὰ ἀνοίξῃ νέαν λαμπρὰν σελίδα εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ καθ' ὄλου ποιμαντικοῦ, λειτουργικοῦ, κηρυκτικοῦ καὶ κατηχητικοῦ ἔργου αὐτῆς. Ὁ σπόρος, ὁ ὅποιος ἐρρίφθῃ καὶ θὰ ριφθῇ διὰ τῶν εἰσηγήσεων καὶ συζητήσεων τοῦ Συνεδρίου ἀσφαλῶς θὰ καρποφορήσῃ καὶ θὰ φέρῃ σὺν τῷ χρόνῳ καρπὸν ἑκατονταπλασίονα, πρὸς δόξαν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Ἔθνους, ἐφ' ὅσον οἱ Νεομάρτυρες ὑπῆρξαν καὶ Ἔθνομαρτυρες».

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Georg Galitis, Georg Mantzaridis, Paul Wiertz, *Glauben aus dem Herzen — Eine Einführung in die Orthodoxie* (= Πίστις ἐκ τῆς καρδίας — Εἰσαγωγή εἰς τὴν Ὁρθοδοξίαν), TR - Verlagsunion, München 1987, σχ. 8ον, σελ. 260.

Εἶναι εὐχάριστον τὸ γεγονός, ὅτι ἐν τῇ Δύσει ἐκδίδονται συνεχῶς νέα ἔργα, τὰ ὁποῖα καθιστοῦν γνωστὴν τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν καὶ προβάλλουν τοὺς πνευματικούς θησαυρούς τῆς. Ἐκ τῆς ἐπόψεως ταύτης πρέπει νὰ χαιρετισθῇ ἰδιαιτέρως ἡ ἐκδοσις τοῦ ὡς ἄνω ἔργου, ἥτις ὀφείλεται εἰς τοὺς γνωστούς καθηγητάς κ. κ. Γεώργιον Γαλίτην καὶ Γεώργιον Μαντζαρίδην καὶ εἰς τὸν ρωμαιοκαθολικὸν θεολόγον, ἐκπαιδευτικὸν κ. Paul Wiertz, ὅστις ἔχει διακριθῆ διὰ τὰς μελέτας του εἰς τοὺς τομεῖς τῆς λειτουργικῆς ἐπιστήμης, τῆς ὀρησκευτικῆς ἀγωγῆς καὶ τῆς μελέτης τῶν Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν. Τὸ ἔργον, ὅπερ περιέχει καὶ διακοσμητικὰ παραστάσεις, γενομένης ὑπὸ τῆς κυρίας Καίτης Μαντζαρίδου, παρουσιάζει καὶ Ἐπιλεγόμενα τοῦ κ. Werner O. Feisst, εἰδικοῦ εἰς ζητήματα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικῆς καὶ Ἱστορίας τῆς Τέχνης.

Τὸ 1ον κεφ. (σ. 9-36) παρουσιάζει τὰς σημερινὰς συναντήσεις Δυτικοῦ κόσμου καὶ

Ὁρθοδοξίας, τὴν ἔννοιαν τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τὴν ἱστορικὴν διαδρομὴν τῆς ἀποξενώσεως καὶ τοῦ χωρισμοῦ τῆς Δύσεως ἀπὸ τῆς Ὁρθοδοξίας.

Τὸν 2ον κεφ. (σ. 37-68) προβάλλει στοιχεῖα Ὁρθόδοξου Ἐκκλησιολογίας, τὴν σημασίαν τοῦ Ὁρθόδοξου Μοναχισμοῦ καὶ τὰ ἱστορικὰ πλαίσια τῆς ἀναπτύξεως τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας.

Τὸ 3ον κεφ. (σ. 69-114) παρουσιάζει χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα καὶ γνωρίσματα τῆς Ὁρθόδοξου πίστεως (ἀναφερόμενα λ.χ. εἰς τὰς σχέσεις Βίβλου καὶ Παραδόσεως, εἰς τὴν οὐσίαν καὶ τὰς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, εἰς τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, εἰς τὴν θέωσιν τοῦ ἀνθρώπου, εἰς τὴν μεταμόρφωσιν τοῦ κόσμου), ὡς καὶ τὸν ἀποφατικόν, μυστικόν, δοξολογικόν, τριαδικόν καὶ ἀναστάσιμον χαρακτήρα τῆς πίστεως ταύτης.

Τὸ 4ον κεφ. (σ. 115-156) ἀναφέρεται εἰς τὴν Ὁρθόδοξον λατρείαν καὶ ὁμιλεῖ περὶ τοῦ ναοῦ, περὶ τῶν ἱ. εἰκόνων, περὶ τῶν μορφῶν, τῆς δομῆς καὶ τῆς γλώσσης τῆς Θείας Λειτουργίας, περὶ τῆς Ὁρθόδοξου ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, περὶ τῆς συμμετοχῆς κλήρου καὶ λαοῦ εἰς τὴν λατρείαν, περὶ τοῦ Ὁρθόδοξου λειτουργικοῦ ἔτους καὶ ἡμερολογίου καὶ περὶ τῆς ἐν τῇ λατρειᾷ θέσεως τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας καὶ τῶν Ἁγίων.

Τὸ 5ον κεφ. (σ. 157-192) προβάλλει τὰ ἀγιαστικὰ μέσα τῆς Ἐκκλησίας (Βάπτισμα, Χρῆσμα, Εὐχαριστίαν, Ἀκολουθίαν τοῦ γάμου, Ἀκολουθίας διὰ τοὺς νεκρούς), τὴν Ὁρθόδοξον πνευματικὴν ἐμπειρίαν καὶ τοὺς τρόπους ἐκφράσεως αὐτῆς διὰ τοῦ Θεοκεντρικοῦ πνεύματος, διὰ τῆς ἐν τῇ κοινωνίᾳ ζωῆς καὶ ἐνεργείας καὶ διὰ τῆς ἐσχατολογικῆς προοπτικῆς.

Τὸ 6ον καὶ τελευταῖον κεφ. (σ. 193-227) καθιστᾷ γνωστὰς πτυχὰς τινὰς ἐκ τῶν συναρτήσεων τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸν σημερινὸν κόσμον, ἀναφερόμενον εἰδικώτερον εἰς τὰς σχέσεις τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τοῦ ἀνανεωτικοῦ πνεύματος καὶ εἰς διάφορα ζητήματα, προβλήματα, καθήκοντα καὶ αἰτήματα, ὡς λ.χ. εἰς τὸ ζήτημα τῶν σχέσεων ἀμαρτίας καὶ ἀφέσεως, εἰς τὰς βαθμίδας τῆς πνευματικῆς τελειώσεως, εἰς τὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων οἰκονομίας καὶ ἀκριβείας, εἰς τὴν θέσιν τῶν Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν ἐν ταῖς σοσιαλιστικαῖς χώραις, εἰς ζητήματα τῆς Ὁρθόδοξου διασποράς, εἰς τὴν σχέσιν Ὁρθοδοξίας καὶ Οἰκουμένης, εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἱεραποστολὴν καὶ εἰς τὴν προετοιμασίαν τῆς Πανορθόδοξου Συνόδου.

Ἐν τοῖς Ἐπιλεγόμενοις (σ. 228-245) παρουσιάζονται ἐντυπώσεις ἐκ τῆς Ἱ. Μονῆς Σίμωνος Πέτρας, ἐκ τῆς Τήνου, ἐκ τῆς Καλύμνου, ἐκ τῆς Κρήτης.

Ἀκολουθοῦν γλωσσάριον Ὁρθόδοξου ὀρολογίας (σ. 247-253), βιβλιογραφία (σ. 254-256), βιβλιογραφικὰ στοιχεῖα τῶν συγγραφέων τοῦ βιβλίου (σ. 257-259) καὶ πῖναξ τῶν ἐν Δ. Γερμανίᾳ καὶ Δ. Βερολίῳ Ὁρθόδοξων ἱ. ναῶν.

Ἐκ τῆς εὐσυνόπτου παρουσιάσεως τοῦ περιεχομένου τοῦ βιβλίου καθίσταται προφανὴς ἡ σημασία καὶ σπουδαιότης αὐτοῦ. Τὸ ἔργον τοῦτο ἐγράφη οἶονεὶ ὡς διαφωτιστικὸν καὶ συμπληρωματικὸν ὑπόμνημα τῆς ὑπὸ τὸν αὐτὸν τίτλον «Πίστις ἐκ τῆς καρδίας» σειρᾶς κινηματογραφικῶν-τηλεοπτικῶν ταινιῶν, αἵτινες διὰ τῆς συνεργασίας τῶν τριῶν συγγραφέων μετὰ τοῦ κ. Werner O. Feisst παρήχθησαν τὸ αὐτὸ ἔτος 1987 ὑπὸ τοῦ ἐν Baden-Baden τῆς Δ. Γερμανίας Südwestfunks. Ὁ χαρακτήρ οὗτος τοῦ βιβλίου, ὅπερ φαίνεται δι' ἡτοιμάσθη ἐν σπουδῇ διὰ νὰ συμπέσῃ χρονικῶς μετὰ τῆς προβολῆς τῶν ἐκλεκτῶν αὐτῶν ταινιῶν, ἐξηγεῖ μερικὰς ἐλλείψεις ἢ ἀτελείας αὐτοῦ. Οὕτω λ.χ. ἡ βιβλιογραφία εἶναι ἐλλιπής. Παραλείπονται πολλὰ σημαντικὰ περὶ τῆς Ὁρθοδοξίας ἔργα, γεγραμμένα οὐ μόνον εἰς ἄλλας εὐρωπαϊκὰς γλώσσας, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Γερμανικῇ, ὡς λ.χ. ἔργα τῶν N. v. Arseniew, A. Baumstark, E. Benz, H. Biedermann, J. Casper, K. Friz, R. Hotz (ἐκτὸς τοῦ ἀναφερομένου), Anna Jensen, J. Meyendorff, K. Onash, L. Ouspensky, W. de Vries,

G. Wunderle, St. Zankow. Παραλείπονται ἐπίσης καὶ τὰ ἐν γερμανικῇ γλώσῃ δημοσιεύματα περὶ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἄλλων Ἑλλήνων, ὡς τὰ ἔργα τῶν Ἰωάννου Καρμίρη, Ἰωάννου Καλογήρου, Κωνσταντίνου Μπόνη, Παναγιώτου Μπρατσιώτου, Νικολάου Νησιώτου, Ἀλεξάνδρου Παπαδερῶ, Δαμασκηνῶ Παπανδρέου (Μητροπολίτου Ἐλβετίας), Ἀλεξάνδρου Παπαδερῶ, Στυλιανοῦ Χαρκιανάκη (Ἀρχιεπισκόπου Αὐστραλίας) καὶ ἄλλων.

Ἐπίσης ἡ Ὁρθοδοξία θὰ προεβάλλετο περισσότερο, ἐὰν ἰδιαιτέρως ἐξήρητο ἡ συμβολὴ αὐτῆς εἰς πολλὰς λειτουργικὰς μεταρρυθμίσεις τῆς Β' Συνόδου τοῦ Βατικανοῦ καὶ τῆς μετ' αὐτὴν περιόδου καὶ εἰς τὴν ἐν τῇ Δύσει ἀνάπτυξιν τῆς Πνευματολογίας καὶ ἐὰν ἐτονίζοντο συγκεκριμένως καὶ διὰ παραδειγμάτων ἢ ἐπὶ τὴν Δύσιν καλλιτεχνικῇ καὶ καθ' ὅλου ἐκπολιτιστικῇ ἀκτινοβολία τῶν Ὁρθόδοξων λαῶν, ὡς καὶ εἰδικώτερον τὸ Ὁρθόδοξον διακονικὸν-κοινωνικὸν πνεῦμα, εἰς τὸ ὁποῖον ὀφείλεται ἡ ἀνάπτυξις τῶν ἔργων τῆς κοινωνικῆς προνοίας καὶ ἡ πρωτοποριακὴ ἀνάπτυξις ἐν τῷ Βυζαντίῳ τοῦ θεσμοῦ τῶν διακονισσῶν, πρὸς ἀναβίωσιν τοῦ ὁποῖου ἀκούονται σήμερον φωναὶ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ρωμαιοκαθολικῇ Ἐκκλησίᾳ (Περὶ τῶν ἐν τῇ Δύσει λειτουργικῶν μεταρρυθμίσεων καὶ περὶ τοῦ καθ' ὅλου διακονικοῦ-κοινωνικοῦ πνεύματος τῆς Ὁρθοδοξίας ὑπάρχουν καὶ ἐν γερμανικῇ γλώσῃ μελέται τοῦ ὑπογραφομένου).

Αἱ ἐλλείψεις αὗται, αἵτινες θὰ ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ὑπάρχουν εἰς νέαν ἔκδοσιν τοῦ βιβλίου, δὲν αἴρουν τὴν ἀξίαν τῆς μεγάλης καὶ ἀξιεπαίνου προσφορᾶς τῶν συγγραφέων, οἵτινες τόσον διὰ τοῦ ἔργου των τούτου, ὅσον καὶ διὰ τῶν ἀνωτέρω μνημονευθεῶν κινηματογραφικῶν-τηλεοπτικῶν ταινιῶν συνεβάλοντο εἰς τὸ νὰ προβάλληται καὶ θαυμάζηται ἡ Ὁρθοδοξία ἐν τῷ Δυτικῷ Κόσμῳ. Δι' αὐτὸ ὀφείλονται πρὸς αὐτοὺς εὐχαριστίαι καὶ ἐκφρασίς συγχαρητηρίων. Ἰδιαιτέρως ὀφείλεται εὐγνωμοσύνη εἰς τοὺς ἑτεροδόξους συγγραφεῖς κ. κ. Paul Wiertz καὶ Werner Feisst διὰ τὴν πρὸς τὴν Ὁρθοδοξίαν ἐκτίμησιν καὶ ἀγάπην των. Ὁ κ. Wiertz εἶναι λαν γνωστὸς ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἐκ τῆς συνεργασίας του μετ' ἄλλων πρὸς συγγραφὴν καὶ ἔκδοσιν ἐξαιρέτων ἐγχειριδίων, τὰ ὁποῖα προβάλλουν τὰς Ἀνατολικὰς Ἐκκλησίας.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Δ η μ η τ ρ ῖ ο υ Γ. Τ σ ά μ η, *Τὸ Γεροντικὸν τοῦ Σινᾶ*, Θεσσαλονίκη 1988, σελίδες 284, μετὰ τριῶν χαρτῶν ἐκτός κειμένου (Συναϊτικὰ κείμενα, 1).

Ἡ περιοχὴ τοῦ Σινᾶ ἔχει προκαλέσει τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἀσχολουμένων μὲ τὰς διηγήσεις τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, εἰς τὰς ὁποίας γίνεται λόγος περὶ συγκλονιστικῶν θεοφανειῶν. Ἐν τῷ ὄρει τούτῳ ἐπεκοινωνήσαν μετὰ τοῦ Θεοῦ-Γιαχβὲ ἐξέχουσαι φυσιογνωμίαι τῆς Ἰσραηλιτικῆς θρησκείας· ὁ μέγας Μωϋσῆς (Ἐξ. 3,2 ἐξ. 19,3 ἐξ. 24,1 ἐξ. 34,5 ἐξ. κ.ά.), κληθεὶς διὰ τοῦτο καὶ «θεόπτης», καὶ ὁ πύρινος καὶ ἐρημίτης προφήτης Ἥλιας (Γ' Βασ. 19,9-18). Ἡ ἴδια αὕτη περιοχὴ ἔχει ἐλκύσει τὴν προσοχὴν καὶ ἐτέρων μελετητῶν, οἱ ὁποῖοι ὅμως ἔστρεψαν τὸ ἐνδιαφέρον των ὄχι πρὸς τὰς δύο προαναφερθεῖσας μορφάς, ἀλλὰ πρὸς προσωπικότητα τοῦ ἀρχαίου χριστιανικοῦ ἀσκητισμοῦ, αἱ ὁποῖαι ἐγκατεβίωσαν αὐτόθι καὶ διέλαμψαν διὰ τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς σοφίας των ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ Γ' μ.Χ. αἰῶνος.

Ὁ ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Καθηγητῆς τῆς Πατρολογίας κ. Δημήτριος Τσάμης, ἐλαυνόμενος, ὡς ἦτο φυσικόν, ὑπὸ πατρολογικοῦ κυρίως ἐνδιαφέροντος, ἀνέλαβε μετὰ τινων συνεργατῶν του τὴν δημοσίευσιν ἐκλεκτῶν ἀσκητικῶν κειμένων, ἀναφερομένων εἰς τὸν βίον καὶ τὴν διδασκαλίαν διακριθέντων πατέρων τῆς σιναϊτικῆς ἐρήμου. Τὰ κείμενα αὗτα, συλλεγένητα κατόπιν ἐπιμελοῦς ἐρεύνης παλαιῶν χειρογράφων, ἀπετέλεσαν μιαν ὄραIAN ἀνθολογίαν τοῦ τύπου τῶν «Γεροντικῶν» εἰς ἕνα, ὑπὸ τὸν

ὡς ἄνω τίτλον, εὐμεγέθη, καλαίσθητον καὶ περισπούδαστον τόμον. Περιέχουν δὲ σοφὰς ῥήσεις καὶ ἀποφθέγματα ἐπωνύμων καὶ ἀνωνύμων ἀσκητῶν, ἐγκαταβιωσάντων ἐν τῇ περιοχῇ ἢ διελθόντων ἀπλῶς ἐξ αὐτῆς καὶ ἐπὶ τι μόνον χρονικὸν διάστημα ἀσκηθέντων αὐτόθι, ὡς ἐπίσης διάφορα ἀνέκδοτα καὶ ἐποικοδομητικὰ περὶ αὐτῶν διηγήσεις.

Τὸ ἔργον ἀρχίζει μὲ μιαν ἐκτενῆ καὶ ἐνδιαφέρουσαν εἰσαγωγὴν τοῦ κ. Τσάμη, εἰς τὴν ὁποίαν, εἰς ἕξ ἐνότητας, παρέχει οὗτος, μεταξὺ ἄλλων, χρησίμους πληροφορίας καὶ διὰ τὰς ἐκδόσεις τῶν ἀνθολογιῶν τοῦ ἰδίου τύπου (σελ. 13-27). Ἐν συνεχείᾳ παρατίθενται τὰ κείμενα, κατ' ἀλφαβητικὴν σειρὰν τῶν ὀνομάτων τῶν ἀσκητῶν, καὶ ἡ εἰς τὴν ἀπλῆν νεοελληνικὴν γλῶσσαν ἀπόδοσις αὐτῶν, ἡ ὁποία εἶναι ἐπιμελημένη καὶ γλαφυρὰ καὶ ἀρκούντως σαφῆς (σελ. 28-273). Διὰ τὴν ἐκπόνησιν τῆς μεταφράσεως αὐτῆς εἰργάσθησαν πλὴν τοῦ κ. Τσάμη καὶ οἱ Καθηγηταὶ κ.κ. Ἰ. Καραβιδόπουλος καὶ Ἰ. Φουντούλης, ἡ Δρ Θεολογίας καὶ φιλόλογος Δ. Κούκουρα καὶ οἱ ἐπίσης διακρινόμενοι φιλόλογοι Μ. Καζαμία, Δ. Κατσάνη, Κ. Κατσάνης καὶ Ἰ. Νικολαΐδης.

Ἡ ἐκδοσις τῶν κειμένων δὲν εἶναι κριτικὴ, διότι, καθ' ἃ γράφει ὁ κ. Τσάμης (βλ. σελ. 24), δὲν ἐκρίθη τοῦτο ἀπαραίτητον, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν τοῦ σκοποῦ τὸν ὁποῖον ἐξυπηρετεῖ αὕτη ἀλλὰ καὶ τοῦ πολλαπλασίου χρόνου, ὅστις θὰ ἀπηρετεῖτο πρὸς τοῦτο. Προσφυῶς δὲ ἐπικαλεῖται οὗτος ἐνταῦθα τὴν γνώμην τοῦ Μ. Βασιλείου ὅτι «οὐ χρὴ προσέχειν λέξεσιν ἀλλὰ τῇ τοῦ σκοποῦ δυνάμει» καὶ ἄλλην τινὰ παρεμφερῆ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, προκειμένου νὰ ἀπαντήσῃ, ἴσως, εἰς τυχὸν σχετικὴν ἀπορίαν ἀναγνωστῶν. Νομίζομεν ἐν τούτοις ὅτι, καίτοι ἀπλῆ ἢ ἐκδοσις αὕτη, ἔχει ἐνδιαφέρον καὶ ἀπὸ κριτικῆς ἀπόψεως. Διότι, ὡς διεισιτώσαμεν, περιέχει πολλὰς ῥήσεις τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης, ὑπὸ μορφὴν ἐλαφρῶς διάφορον τῆς ἐν τῇ Βίβλῳ ἀπαντώσεως, καὶ ἐνδείκνυται νὰ ἐξετασθῇ ἡ προέλευσις καὶ δὴ καὶ ἡ ἀξία αὐτῶν διὰ τὴν κριτικὴν τοῦ βιβλικοῦ κειμένου. Τοιαύτας περιπτώσεις ἐπεσημάναμεν εἰς πλεῖστα χωρία τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ὡς π.χ. ἐν Γεν. 2,7 (σελ. 48), Ἐξ. 21,1-6 (σελ. 216), Ψαλμ. 144,19 (σελ. 32), Ἰωβ 15,15 (σελ. 122), Ἰεζ. 3,12 (σελ. 236), Ματθ. 14,32, Μάρκ. 4,39· 6,51 (σελ. 45) κ.ά.

Ὡς κατακλείς τοῦ ἔργου παρατίθεται χρήσιμον εὑρετήριον, ἑλληνικὸν καὶ ξενόγλωσσον, ὀνομάτων καὶ πραγμάτων (σελ. 275-284). Νομίζομεν ὅτι θὰ ἦτο ἐνδεδειγμένη ἡ εὐρετηρίασις καὶ τῶν χωρίων τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐρεῖδονται πολῦτιμοι ῥήσεις τῶν σιναιτῶν πατέρων, ἐπαναλαμβάνόμενοι ὑπ' αὐτῶν ἐκ τῆς Βίβλου αὐτούσῃαι ἡ καὶ παρελλογαμέναι, τοσοῦτα μᾶλλον καθ' ὅσον θὰ ἐδίδετο οὕτως ἀφορμὴ εἰς τοὺς εἰδικούς νὰ μελετήσουν καὶ κριτικῶς τὰ κείμενα ταῦτα. Ἐκτὸς κειμένου ὑπάρχουν τρεῖς ὠραϊότατοι χάρται, εἰς τοὺς ὁποίους ἀπεικονίζονται· α') ἡ περιοχὴ τῆς Ἰ. Μονῆς τοῦ Σινᾶ, β') ἡ πρωτοχριστιανικὴ Αἴγυπτος καὶ τὸ Σινᾶ καὶ γ') Ἰ. Μοναὶ καὶ Λαῦραι τῆς Παλαιστίνης (Δ'-Ε' α.). Οὗτοι συνετάχθησαν ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ κ. Τσάμη, ἐφιλοτεχνήθησαν δὲ ὑπὸ τοῦ Μοναχοῦ π. Παύλου (βλ. σελ. 4).

Τὸ ἐν συντομίᾳ παρουσιασθὲν τοῦτο ἔργον εἶναι πολῦτιμον, διότι περιέχει πλουσίους πνευματικούς θησαυρούς καὶ ἀποστάγματα τῆς σοφίας τῶν ἀσκητῶν πατέρων τῆς σιναιτικῆς ἐρήμου ἐπὶ ποικίλων θεμάτων. Αἱ ἐπ' αὐτὰν ἀπαντήσεις τούτου εἶναι ὅπως δὴ ποτε ἐξατομικευμένα. Ὡς ὅμως ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ κ. Τσάμης (βλ. σελ. 14), ἔχουν ἀντικτυπον εἰς τοὺς ἀνθρώπους ὄλων τῶν ἐποχῶν. Ἀξιοσημείωτος ἐξ ἄλλου εἶναι καὶ ἡ στάσις τῶν σιναιτῶν ἐναντι τῆς χρήσεως τῆς Ἀγίας Γραφῆς. Τὴν μελέτην ταύτης θεωροῦν οὗτοι ἀπαραίτητον μὲν, ἀλλ' ἐπισημαίνουν συγχρόνως καὶ κινδύνους παρερμηνείας τῆς ἐκ μέρους πνευματικῶς ἀνωρίμων ἀνθρώπων. Διὰ τοῦτο συνιστοῦν εἰς τοιαύτας περιπτώσεις τὴν σιωπὴν ἢ τὴν ἔμμεσον μελέτην τῆς ἱερᾶς Βίβλου μέσφ τῆς διδασκαλίας τῶν πατέρων (βλ. καὶ σελ. 29).

Ἡ ἐκδοσις εἶναι λίαν ἐπιτυχῆς. Τὴν ἀξίαν αὐτῆς οὐδὲως θὰ ἦτο δυνατόν νὰ μειώ-

σουν ἀβλεπτήματα τίνα, τὰ ὅποια διεπιστώσαμεν, ὡς τὰ ἐξῆς· Ἐν σελ. 14 γίνεται παραπομπὴ εἰς τὸ χωρίον Β' Κορ. 6,7 διὰ τὴν γνωστὴν φράσιν «ὁ ἀ ξ ἄ ν ω ν Θεός». Ἄλλ' αὕτη ἀπαντᾷ ἐν Α' Κορ. 3,7. Ἐν σελ. 69 μνημονεύεται τὸ χωρίον Ἀρ. 4,14 σχετικῶς πρὸς τὴν ὀνομασίαν «Σινᾶ». Τὸ ὄρθον ἕμως εἶναι Ἀρ. 3,1,4,14. Ἐν σελ. 178-179, ἐνθα γίνεται λόγος περὶ τῆς καθ' Ο' Μεγαλὰ Ἀρίμ, τὴν ὅποیان ὁ σχολιαστὴς τοῦ οἰκείου κειμένου γράφει «Μεγαλααρία», ἀντὶ τοῦ σημειουμένου αὐτόθι χωρίου Ἰησ. Ν. 9,38 δέον νὰ ἀναγνωσθῆ 19,38. Ἐν σελ. 190, ὑποσημ. 3 δέον νὰ ἀναγνώσωμεν τὸ χωρίον Ματθ. 16,24, ἐν δὲ τῇ ὑποσημ. 4 τὸ χωρίον Α' Κορ. 4,13. Τὸ ἐν σελ. 200, ὑποσημ. 3 χωρίον Γεν. 3,1 ἐξ. δὲν ἀναφέρεται εἰς τὸν Ἀβραάμ ἀλλ' εἰς τοὺς πρωτοπλάστους καὶ τὸ προπατορικὸν ἀμάρτημα. Ἐν σελ. 236, ὑποσημ. 1 σημειοῦται «Μακ. 13,24». Πρόκειται, διὰ τὴν ἀκρίβειαν, περὶ τοῦ Β' Μακκαβαίων. Ἐν δὲ τῇ ὑποσημ. 8 γράφει ὁ σχολιαστὴς· «Ἐλ. Ψαλμ. 148,1-2· Τὼβ 38,7· Τὼβ. 8,15». Ἐπιτραπῆτω νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι τὸ μὲν «ἀλληλουῖα», διὰ τὸ ὅποιον παραπέμπεται ὁ ἀναγνώστης εἰς Ψαλμ. 148,1-2, ἀπαντᾷ εἰς τὰς ἐπιγραφὰς ὄλων τῶν ἀπὸ 145 ἕως 150 ψαλμῶν, τὰ δὲ δυσνοήτως παρατιθέμενα Τὼβ 38,7 καὶ Τὼβ. 8,15 δηλοῦν χωρία τῶν παλαιοδιαθηρικῶν βιβλίων Ἰὼβ καὶ Τωβιτ ἀντιστοιχῶς.

Αἱ ἐπισημάνσεις αὗται, γινόμεναι κυρίως πρὸς διευκόλυνσιν ἐκεῖνων, οἵτινες ἔχουν, τυχόν, εἰδικὸν ἐνδιαφέρον, δὲν ἀναίρουσιν ὅσα εὐφῆμως εἴπομεν ἐν τοῖς πρόσθεν περὶ τοῦ ὄρατου τούτου ἔργου, διὰ τὴν προφανῆ ἐπιτυχίαν τοῦ ὁποίου εὐχαριστεῖ ἰδιαιτέρως τὸν κ. Τσάμην «καὶ τοὺς καλοὺς συνεργάτας του» ὁ προλογίζων τοῦτο καὶ σχῶν τὴν πρωτοβουλίαν διὰ τὴν ἔκδοσιν σεβ. Ἀρχιεπίσκοπος Σινᾶ, Φαράν καὶ Ραιθῶ κ. Δαμιανός (βλ. σελ. 6). Πράγματι δὲ ὁ Συναδέλφος κ. Τσάμης προσέφερε μετὰ τῶν συνεργατῶν του σπουδαῖον βοήθημα εἰς τοὺς ἐφιεμένους νὰ γευθοῦν τῆς σοφίας τῶν σεβασμίων ἐρημιτῶν τῆς περιοχῆς τοῦ Σινᾶ, συμβάλλων οὕτως ἐμμέσως, σὺν τοῖς ἄλλοις, καὶ εἰς τὴν ἀναβίωσιν τῆς θαυμασίας σιναϊτικῆς παραδόσεως.

ΠΑΝ. ΣΙΜΩΤΑΣ

Παναγιώτου Κ. Χρήστου, Ἑλληνικὴ Πατρολογία, τόμος Γ', Περίοδος θεολογικῆς ἀκμῆς, Δ' καὶ Ε' αἰῶνες, Πατριαρχικὸν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν. Ἐκδοτικὸς οἶκος «Τὸ Βυζάντιον» Ε. Γ. Μερετάκη, Θεσσαλονίκη 1987, σσ. 599.

Ὁ καθηγητὴς κ. Παναγιώτης Χρήστου εἶναι γνωστὸς διὰ τὰς πολλὰς ἀξιολόγους πατρολογικὰς μελέτας του ὡς καὶ διὰ τὰς κριτικὰς ἐκδόσεις πατερικῶν κειμένων, μετὰξὺ τῶν ὁποίων ἰδιαιτέραν θέσιν καταλαμβάνουν τὰ ἔργα τοῦ Ἀγ. Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ. Καρπὸς τῆς πολυετοῦς διδασκαλίας του ὡς καθηγητοῦ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Γραμματολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης ἀλλὰ καὶ τῆς καθόλου ἐρευνητικῆς αὐτοῦ προσπαθείας εἶναι ἡ «Ἑλληνικὴ Πατρολογία», τῆς ὁποίας προσφάτως ἐκυκλοφορήθη ὁ Γ' τόμος.

Ὁ Α' τόμος τῆς «Ἑλληνικῆς Πατρολογίας» (Θεσσαλονίκη 1976) περιέχει τὴν Εἰσαγωγὴν ὁ δὲ Β' (Θεσσαλονίκη 1978) τὴν Γραμματείαν τῆς περιόδου τῶν διωγμῶν. Ὁ Γ' τόμος δὲν καλύπτει ὅλην τὴν ὕλην τῆς περιόδου τῆς θεολογικῆς ἀκμῆς δηλ. τὸν Δ' καὶ Ε' αἰ., ἀλλ' ἐν τμημα αὐτῆς. Ὁ συγγραφεὺς θὰ ἐκδώσῃ πρὸς τοῦτο τὸν ἐπόμενον Δ' τόμον τῆς «Ἑλληνικῆς Πατρολογίας». Ὡς παρατηρεῖ εἰς τὸν πρόλογόν του ὁ κ. Χρήστου, «ἡ διαίρεσις τοῦ ὕλικου ἀκολουθεῖ μικτὰ κριτήρια γινομένη ἄλλοτε καθ' ὕλην, ἄλλοτε κατὰ συγγένειαν συγγραφέων, ἄλλοτε κατὰ γεωγραφικὰ διαμερίσματα».

Ἐιδικώτερον εἰς τὸν παρόντα τόμον, μετὰ σύντομον εἰσαγωγὴν εἰς ἰδιαιτέρα κεφάλαια γίνεται λόγος α') περὶ τῶν συνοδικῶν κειμένων καὶ διατάξεων, β') περὶ τῶν λειτουργικῶν καὶ ποιητικῶν κειμένων, γ') περὶ τῆς ἀσκητικῆς γραμματείας, δ') περὶ τῆς ἐρημνευτικῆς καὶ ἀπολογητικῆς γραμματείας, ε') περὶ τῶν ἱστορικῶν συγγραφέων, στ) περὶ τῶν Ἀρειανῶν

καὶ Ἀντιαρειανῶν καὶ ζ') περὶ τοῦ Μ. Ἀθανασίου καὶ τοῦ κύκλου αὐτοῦ. Ἐκαστον κεφάλαιον ὑποδιαιρεῖται εἰς ἐπὶ μέρους παραγράφους, εἰς τὸ τέλος ἐκάστης τῶν ὁποίων παρατίθεται ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

Ὡς σημειοῦται ὑπὸ τοῦ συγγραφέως τὰ σχετικὰ κεφάλαια δὲν καλύπτουν ὅλον τὸ ὑπὸ διαπραγματέυσιν ὑλικόν, δεδομένου ὅτι μερικῶς μόνον χρησιμοποιεῖται ἡ καθ' ὕλην διαίρεσις. Ἰδιαιτέρως τοῦτο εἶναι αἰσθητὸν εἰς τὸ περὶ τῶν ἐρμηνευτῶν κεφάλαιον, τὸ ὁποῖον παραλείπει τοὺς μεγάλους Πατέρας, οἱ ὅποιοι ἠσχολήθησαν μὲ τὴν ἐρμηνείαν τῶν βιβλικῶν κειμένων. Τοῦτο ἀκριβῶς καθιστᾷ ἀναγκαίαν καὶ τὴν εἰς ὅσον τὸ δυνατὸν συντομώτερον χροникὸν διάστημα δημοσιεύσιν καὶ τοῦ ἐπομένου Δ' τόμου.

Ἡ ἐπιτυχία τοῦ συγγραφέως ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι κατορθώνει νὰ δαμάσῃ τὸ πλούσιον καὶ ποικίλον ὑλικόν τῆς ὡς ἄνω περιόδου ἀποφεύγων κάθε περιττολογίαν. Ἡ γλῶσσα εἶναι ἀπλῆ, σαφὴς καὶ ἄνευ ἀκροτήτων.

Ὁ παρῶν τόμος ὄντως πλουτίζει τὴν σύγχρονον θεολογικὴν βιβλιογραφίαν, ἀποτελεῖ δὲ πολύτιμον βοήθημα ὅχι μόνον διὰ τοὺς θεολόγους καὶ φιλόλογους ἀλλὰ καὶ διὰ κάθε μεμορφωμένον ἀναγνώστην.

ΗΛΙΑΣ Δ. ΜΟΥΤΣΟΥΛΑΣ

Eusèbe de Césarée, Contre Hiéroclès. Introduction, traduction et notes par Marguerite Forrat, texte grec établi par Edouard des Places s. j. Sources Chrétiennes 333, Paris 1986, pp. 237.

Ὁ παρῶν τόμος ἀποτελεῖ τὸν 12ον τῆς σειρᾶς μὲ ἔργα τοῦ Εὐσεβίου Καισαρείας. Οἱ μέχρι τοῦδε τόμοι ἀνεφέροντο εἰς τὰ δύο ἐκτενῆ ἔργα τοῦ Εὐσεβίου «Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία» καὶ «Ἐὐαγγελικὴ προπαρασκευή». Τὸ σύντομον τοῦτο ἔργον, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τοῦ 17ου αἰῶνος δημοσιεύεται ὑπὸ τὸν ἐκτενῆ τίτλον «Πρὸς τὰ Φιλοστράτου εἰς Ἀπολλώνιον» διὰ τὴν Ἱεροκλεῖ παραληφθεῖσαν αὐτοῦ τε καὶ τοῦ Χριστοῦ σύγκρισιν» συγκαταλέγεται, ὡς καὶ ἡ «Ἐὐαγγελικὴ προπαρασκευή», μεταξὺ τῶν ἀπολογητικῶν ἔργων τοῦ Εὐσεβίου. Ἀποτελεῖ τὴν ἀπάντησιν εἰς λίβελλον συνταχθέντα ὑπὸ τοῦ ἐπάρχου τῆς Βιθυνίας καὶ διοικητοῦ τῆς Αἰγύπτου Ἱεροκλέους ὑπὸ τὸν τίτλον «Λόγος φιλαλήθης». Ὁ Ἱεροκλῆς εἰς τὸ ἔργον του μιμεῖται τὸν «Ἀληθῆ λόγον» τοῦ Κέλσου εἰς τὴν κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ πολεμικὴν του καὶ ἀκολουθῶν τὸν Φιλόστρατον ἐξάγει κατ' ἀντιπαράθεσιν πρὸς τὸν Χριστὸν τὸν Ἀπολλώνιον τὸν Τυανέα ὡς τὸν «θεῖον ἄνδρα», τὸν ἄξιον μέχρι καὶ λατρείας.

Τὸ ἔργον τοῦ Εὐσεβίου συνδέεται πρὸς τὴν κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐκκλησιαστικὴν πολιτικὴν τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ τὸν διωγμὸν αὐτοῦ — ὁ Ἱεροκλῆς συνεβούλευσε τὸν Διοκλητιανὸν νὰ ἀναλάβῃ τὸν διωγμὸν ὅταν ἐκεῖνος ἐδίσταζε — ἔγγραφο ἕμισ μετὰ τὴν νίκην τῆς Ἐκκλησίας, πιθανῶς μεταξὺ τῶν ἐτῶν 311 καὶ 313. Ἀντιθέτως ὁ Ἱεροκλῆς συνέταξε τὸ ἔργον του πρὸ τῆς ἐκσπάσεως τοῦ διωγμοῦ. Ἀναλυτικῶς περὶ τῶν ἀνωτέρω ὁμιλεῖ ἡ κ. Μ. Forrat εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τῆς εἰς τὸ ἔργον, ὅπου γίνεται ἡ ἱστορικὴ τοποθέτησις τοῦ ἔργου. Εἰς τὴν εἰσαγωγὴν γίνεται λόγος καὶ περὶ τοῦ Ἀπολλωνίου τοῦ Τυανέως ὡς καὶ σύγκρισις αὐτοῦ πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὧσιν ἀναφέρει ὁ Εὐσεβίος εἰς τὴν β' παράγραφον τοῦ ἔργου του καταπολεμῶν τὸν Ἱεροκλῆ. Ἡ συγγραφεὺς ὁμιλεῖ καὶ περὶ τῆς πρωτοτυπίας τοῦ ἔργου τοῦ Ἱεροκλέους, κυρίως ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ «κατὰ τῶν Χριστιανῶν» ἔργον τοῦ Πορφυρίου.

Ἀκολουθεῖ ἔκθεσις τοῦ περιεχομένου τοῦ κατὰ τοῦ Ἱεροκλέους ἔργου τοῦ Εὐσεβίου. Εἰς ἰδιαιτέραν παράγραφον ἀναφέρονται τὰ τῆς πρωτοτυπίας τοῦ ἔργου καὶ τοῦ ὕφους αὐτοῦ. Ἐν συνεχείᾳ γίνεται λόγος περὶ τῶν χειρογράφων τοῦ ἔργου καὶ μετὰ σύντομον βιβλιο-

γραφίαν παρατίθεται τὸ κείμενον εἰς 48 παραγράφους ὡς καὶ γαλλικὴ μετάφρασις. Ὁρισμένοι συμπληρωματικαὶ παρατηρήσεις καὶ πίνακες ἀρχαίων συγγραφέων καὶ κυρίων ὀνομάτων συμπληρώνουν τὴν κατὰ πάντα ἐπιτυχῆ ταύτην ἔκδοσιν.

ΗΛΙΑΣ Δ. ΜΟΥΤΣΟΥΛΑΣ

Eusèbe de Cesarée, Histoire Ecclésiastique, tome IV. Introduction par Gustave Bardy. Index par Pierre Perichon s.j. Sources Chrétienues 73, 3e éd. Paris 1987, pp. 333.

Ὁ παρὼν τόμος ἀποτελεῖ ἐπανεκδόσιν τοῦ ἀρχικῶς τὸ 1960 καὶ εἰς δευτέραν ἔκδοσιν τὸ 1971 δημοσιευθέντος. Οὗτος ἀποτελεῖ τὸ ἀπαραίτητον συμπλήρωμα τῶν τόμων 31, 41 καὶ 55, εἰς τοὺς ὁποίους δημοσιεύεται ἡ ἐκ δέκα βιβλίων ἀποτελουμένη «Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία» τοῦ Εὐσεβίου.

Τὸ πρῶτον μέρος τοῦ τόμου διαλαμβάνει ἐκτενῆ εἰσαγωγὴν συνταχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ διαπρεποῦς ἱστορικοῦ Gustave Bardy ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Ἐν αὐτῷ καὶ εἰς ἰδιαίτερα κεφάλαια γίνεται ἀναλυτικῶς λόγος α) περὶ τοῦ βίου καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Εὐσεβίου, ὅπου εἰς ἰδιαιτέρας παραγράφους διερευνῶνται τὰ τῶν πηγῶν, τῆς νεότητος, τῆς ἐπισκοπικῆς δράσεως καὶ τῶν τελευταίων ἐτῶν τῆς ζωῆς τοῦ Εὐσεβίου καὶ β) περὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς αὐτοῦ Ἱστορίας, ὅπου γίνεται λόγος περὶ τοῦ σκοποῦ καὶ τοῦ σχεδίου τοῦ Εὐσεβίου, περὶ τῆς διαιρέσεως τοῦ ἔργου εἰς βιβλία καὶ κεφάλαια, περὶ τῶν παραπομπῶν καὶ τῶν τεκμηρίων αὐτοῦ ὡς καὶ περὶ τῶν ἐκδόσεων καὶ τῶν χειρογράφων. Ἐκ τῶν πολλῶν λίαν ἐνδιαφερόντων ποῦ ἀναφέρονται ἐν τῇ εἰσαγωγῇ ἀναφέρομεν ὡς θετικὸν μὲν διὰ τὸν Εὐσέβιον σημεῖον τὸν χριστοκεντρικὸν χαρακτῆρα τοῦ ἔργου (πρβλ. ἔνθ' ἀν., σ. 78), ὡς ἀρνητικὸν δὲ τὴν μὴ ἐπαρκῆ ἐνημέρωσιν αὐτοῦ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν (ἐνθ' ἀν., σ. 115).

Εἰς τὸ δεῦτερον μέρος τοῦ ἔργου ἔχομεν τοὺς ὑπὸ τοῦ π. P. Perichon συνταχθέντας πίνακας. Ἐν πρώτοις ἔχομεν πίνακας κυρίων ὀνομάτων, προσώπων καὶ τυπανυμίων. Ἀκολουθεῖ πίναξ πραγμάτων καὶ δογματικῶν θεμάτων, πίναξ τῶν χωρίων τῆς Ἀγίας Γραφῆς, πίναξ τῶν χωρίων τῶν ἀρχαίων ὡς καὶ ἐκκλησιαστικῶν καὶ μὴ συγγραφέων, πίναξ τῶν τίτλων τῶν ἔργων τὰ ὁποῖα μνημονεῦει ὁ Εὐσέβιος, ἐξαιρουμένων τῶν βιβλίων τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ κειμένων ποῦ ἀναφέρονται εἰς διοικητικὰ θέματα, πίναξ ἑλληνικῶν λέξεων καὶ τέλος πίναξ τῶν νεωτέρων συγγραφέων, περὶ τῶν ὁποίων γίνεται λόγος εἰς τὴν εἰσαγωγὴν καὶ εἰς τὰς ὑποσημειώσεις τοῦ εἰς τρεῖς, ὡς εἶδομεν, τόμους δημοσιευθέντος κειμένου.

Οἱ ἐν τέλει παρατιθέμενοι διορθωτικοὶ καὶ συμπληρωματικοὶ πίνακες εἶναι μίᾳ εἰσέτι μαρτυρία τῆς εὐσυνειδησίας καὶ ἐπιμελείας μὲ τὴν ὁποίαν συνετάχθη καὶ ἡ παρούσα ἔκδοσις.

Εἰς τὸν πρόλογον ὁ ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν καὶ μέχρι πρό τινος διευθυντῆς τῆς Σειρᾶς π. Claude Mondésert, διὰ τὸν ὁποῖον ἐξεδόθη προσφάτως τιμητικὸς τόμος διὰ τὰς πολυτίμους εἰς τὸν τομέα τῶν πατερικῶν σπουδῶν ὑπηρεσίας του, μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐκφράζει καὶ τὴν εὐχὴν ὅπως μὴ καθυστερήσῃ καὶ ἡ δημοσίευσίς ὑπομνήματος εἰς τὸ ἔργον τοῦ Εὐσεβίου. Ὅντως τὴν δημοσίευσιν ταύτην θεωροῦμεν ἀπαραίτητον πρὸς ὀλοκλήρωσιν τῆς ἐκδόσεως τοῦ σημαντικοῦ τούτου ἔργου τοῦ μεγάλου ἐκκλησιαστικοῦ ἱστορικοῦ μας.

ΗΛΙΑΣ Δ. ΜΟΥΤΣΟΥΛΑΣ

Ἑλληνικὴ Θεολογικὴ Βιβλιογραφία (ΕΘΒ). Διευθυντής: Εὐάγγελος Δ. Θεοδώρου, Καθηγητῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τεύχος Πέμπτον, Βιβλιογραφία Ἔτους 1981 καὶ Παραλειπόμενα ἀπὸ τοῦ 1977, Ἐπιμέλεια Ἀδαμάντιου Στ. Ἀνεστίδη, Παράρτημα Περιοδικοῦ «Θεολογία», Ἀθῆναι, 1985, σελίδες α'-λθ', 1-692.

Ἡ ΕΘΒ, ἡ ὁποία εἶναι ἀναπόσπαστον τμήμα τοῦ περιοδικοῦ «Θεολογία», Ἀθῆναι 1 (1923) καὶ ἐξῆς, ἔχει τὴν προῖστορίαν της. Ἦδη ἀπὸ τοῦ τόμου 6 (1928) ἐμφανίζεται εἰς τὸ περιοδικὸν ἰδιαιτέρα ὑποδιαίρεσις μετὰ τὸν τίτλον: «Κριτικὸν καὶ Βιβλιογραφικὸν Δελτίον». Τοῦτο, εἶτε ὑπὸ τὸν ἴδιον τίτλον εἶτε καὶ ὡς «Κριτικὴ καὶ Βιβλιογραφία», ἐξακολουθεῖ νὰ παραμένῃ εἰς κάθε τεύχος τοῦ περιοδικοῦ τούτου. Ἀπὸ τοῦ τόμου 19 (1941-1948) ὁμοῦς καὶ ἐξῆς ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητῆς τοῦ παν/μίου Ἀθηνῶν Ἰωάννης Ν. Καρμίρης ἤρχισε νὰ δημοσιεύῃ τὸ Βιβλιογραφικὸν Δελτίον μέχρι τοῦ τόμου 41 (1970). Τὸ Δελτίον τοῦτο ἐξειλήθη εἰς διπλὴν μορφήν, ὡς ἑλληνικὸν καὶ ξενόγλωσσον. Καὶ μετὰ τὸ 1970, τ. 42 (1971) καὶ ἐξῆς, ἐσυνεχίζετο ἡ ἐμφάνισις τοῦ Δελτίου τούτου, τοῦ ἑλληνικοῦ μέχρι τοῦ τόμου 49 (1978), ὅποτε τοῦτο ἀντικατεστάθη ὑπὸ τῆς ΕΘΒ, τεύχος Πρῶτον, Βιβλιογραφία Ἔτους 1977, Ἀθῆναι, 1979.

Ἡ ΕΘΒ μετὰ τὸ παρὸν τεύχος συμπληρώνει εἰς τὸν βίον της μίαν πενταετίαν. Τὸ γεγονός τοῦτο ἀποτελεῖ ἀσφαλῶς ἓνα σταθμὸν ἱστορικὸν δι' αὐτήν, δι' ὅσους μοχθοῦν διὰ τὴν τακτικὴν προετοιμασίαν, κατάρτισιν καὶ ἐκδοσὴν της, ἀλλὰ γενικὰ καὶ διὰ τοὺς ἀναγνώστας καὶ εἰδικώτερον τοὺς συνδεομένους μετὰ τὴν ἐπιστήμην τῆς Θεολογίας. Ὁ γράφων συμμετέχει εἰς τὴν χαρὰν, διότι τοῦ δίδεται ἡ εὐκαιρία ὅπως διὰ πέμπτῃν φορὰν ἀσχοληθῇ μετὰ τὸν σημαντικὸν τοῦτον βιβλιογραφικὸν κατάλογον.

Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁ ἐπιμελητῆς τῆς ἐκδόσεως Ἀδαμάντιος Στ. Ἀνεστίδης γράφει: «Ἡ ἐπισήμανση στὰ πέντε τεύχη 34.617 λημμάτων, ἡ ἀποδελτίωσή τους, ἡ ταξινομήσις καὶ εὐρετηριάσις τους συνιστοῦν μίαν προσπάθειαν τῆς ὁποίας ἡ ἐμπειρία πρέπει νὰ διατυπωθεῖ σύντομα σὲ εἰδικὸ μελέτημα γιὰ εὐρύτερη βιβλιογραφικὴ χρῆσις, προσιτὸ σὲ εὐρύτερον κοινόν. Ἴσως καὶ αὐτὸ νὰ ἀποτελέσει μίαν ἄλλην προσφορὰν τῆς Ἑλληνικῆς Θεολογικῆς Βιβλιογραφίας» (σ. ιδ').

Διευθυντῆς τῆς ΕΘΒ, τοῦ παραρτήματος τούτου τῆς Θεολογίας, διατελεῖ ὁ ἐκάστοτε διευθυντῆς τῶν περιοδικῶν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Τοιοῦτος διετέλεσαν ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητῆς τοῦ παν/μίου Ἀθηνῶν Κωνσταντῖνος Μπόνης (Α'-Γ'). Τοῦτον δὲ διεδέχθη ὁ καθηγητῆς τοῦ αὐτοῦ παν/μίου Εὐάγγελος Δ. Θεοδώρου. Ὁ διευθυντῆς γράφει συνήθως τὸν Πρόλογον, μετὰ ὀρισμένα βασικὰ σημεῖα, εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ τεύχους. Εἰς τὸν Πρόλογον τοῦ τεύχους Ε', σ. ζ'-η', ὁ καθηγητῆς Θεοδώρου χαιρετίζει τὴν συμπλήρωσιν μιᾶς πενταετίας, ὁμιλεῖ διὰ τὴν ἀνάγκην τῆς συνεχίσεως τοῦ ἔργου, διαπιστώνει τὴν πληρότητα τοῦ ἔργου καὶ εὐχαριστεῖ τὸν ἐπιμελούμενον τῆς ἐκδόσεως φιλόλογον Ἀδαμάντιον Στ. Ἀνεστίδην.

Μετὰ τὴν ἐπιμέλειαν ἐκάστου τεύχους, ὅπως ἤδη ἐλέχθη, ἀσχολεῖται ὁ φιλόλογος καθηγητῆς Ἀδαμάντιος Στ. Ἀνεστίδης. Ὁ ἴδιος, εὐθὺς μετὰ τὸν Πρόλογον, γράφει τὰ Εἰσαγωγικά, τεύχος Ε', σελίδες θ'-ιδ', εἰς κάθε τόμον. Τὰ εἰσαγωγικά εἰς τὸ τεύχος Α' καταγράφουν τὰς ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως σκέψεις καὶ συνιστοῦν τρόπον τινὰ τὰς βασικὰς ἀρχάς, αἱ ὁποῖαι διέπουν τὴν πορείαν τοῦ ὅλου ἔργου, ποὺ ἀκολουθεῖ. Ἀπὸ τὰ εἰσαγωγικά αὐτὰ θὰ ἦτο δυνατὸν ὅπως καταρτισθῇ ἓνας σύντομος κανονισμὸς ἐκδόσεως τῆς ΕΘΒ. Τὰ Εἰσαγωγικά τῶν ἐπομένων τόμων ἐπαναλαμβάνουν ὀρισμένα σημεῖα τοῦ τεύχους Α', δεικνύοντα τὴν ἐν τῷ μεταξύ ἐμφανιζομένην ἐξέλιξιν, ἀλλὰ εἰσάγουν καὶ νέα πρὸς συζήτησιν στοιχεῖα.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰς προσωπικὰς του σκέψεις καὶ τὴν ἐμφανιζομένην ἐξέλιξιν, ὁ Ἄδαμάντιος Στ. Ἀνεστίδης προβαίνει καὶ εἰς ἕνα ἐποικοδομητικὸν διάλογον μὲ τοὺς βιβλιοκριτὰς τοῦ ἔργου του τούτου.

Τὸ τεῦχος Α', ποῦ ἐξεδόθη τὸ 1979, περιελάμβανε τὴν Βιβλιογραφίαν τοῦ ἔτους 1977, μὲ μιαν διαφορὰν μόνον δύο χρόνων. Οἱ μετέπειτα τόμοι προσπαθοῦν νὰ διακρατήσουν τὴν ἀπόστασιν μιᾶς περίπου πενταετίας, ὁπότε ὁ ἐπιστήμων ποῦ θέλει νὰ ἐνημερώνηται βιβλιογραφικῶς μέχρι τελευταίας στιγμῆς ὀφείλει νὰ προστρέχη καὶ εἰς ἄλλα βοηθήματα. Εἰς κάθε τεῦχος, μετὰ τὸν Πρόλογον καὶ τὰ Εἰσαγωγικά, ἀκολουθεῖ τὸ Διάγραμμα Ταξινομήσεως, τὸ ὁποῖον συμφωνεῖ μὲ τὰς ὑποδιαρέσεις, ποῦ παρατίθενται εἰς τὸν Πίνακα Περιεχομένων (τέλος ἐκάστου τεύχους· τεῦχος Ε', σελίδες 689-692). Ἔπονται αἱ Συντομογραφίαι. Ἰπὸ τὰς Συντομογραφίας κατατάσσονται καὶ ὀρισμένοι παραπομπαί, ποῦ δὲν φαίνεται νὰ εἶναι, αὐστηρῶς εἰπεῖν, συντημίσεις, ἀλλ' αὐτοῦσιοι οἱ τίτλοι τῶν ἐκδόσεων.

Μέρος Πρῶτον: Οἱ Πίνακες, σ. 1-475. Οἱ Πίνακες, ὅπως καὶ τὸ Διάγραμμα Ταξινομήσεως, περιλαμβάνουν ἀπ' ἀρχῆς 31 Ἐνότητας, μὲ ὀρισμένας ἐν τῷ μεταξύ βελτιώσεις, ποῦ ἐγένοντο εἰς παραγράφους ὀρισμένων μερῶν αὐτῶν. Οἱ Πίνακες περιλαμβάνουν τὰ θεολογικὰ μαθήματα, τὰς βοηθητικὰς ἐπιστήμας καὶ τὸ παράρτημα. Ἡ ὑποδιαρέσις Α, 8 «Θρησκευολογία» (Ἱστορία τῶν Θρησκευμάτων) θὰ ἴδῃνατο πιθανῶς νὰ μετατεθῇ ἀπὸ τὴν ἐνότητα Α', «Βοηθητικαὶ Ἐπιστήμαι» καὶ νὰ ἀποτελέσῃ ἰδίαν ἐνότητα εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν κατ' ἐξοχὴν θεολογικῶν μαθημάτων. Ἡ ἔκτασις μιᾶς ἐκάστης τῶν θεολογικῶν ἐνοτήτων καταδεικνύει καὶ τὴν ἀνάλογον στροφὴν τοῦ ἐνδιαφέροντος τῆς ἐλληνικῆς ὀρθοδόξου θεολογίας. Συναντῶνται ἐνότητες, ποῦ διαθέτουν ὀλιγώτερα τῆς μιᾶς δεκάδος λήμματα καὶ ἄλλαι ποῦ καταχωροῦν μεγάλον ἀριθμὸν δημοσιευμάτων. Τὸ γεγονός τοῦτο θὰ ἦτο δυνατόν ὅπως μᾶς ὀδηγήσῃ εἰς μιαν κριτικὴν ἔρευναν καὶ ἀξιολόγησιν τῆς ὑφισταμένης θεολογικῆς πραγματικότητος.

Ἐπὶ πλέον προβάλλει ἐπιτακτικὴ ἡ ἀνάγκη τοῦ προσδιορισμοῦ τῶν ὀρίων τῶν ἐνοτήτων, ποῦ συνθέτουν τὴν ΕΘΒ καὶ τῆς ἐκτάσεως τῆς Βιβλιογραφίας, ἰδιαίτερος δὲ τῶν ὀρίων τῶν βοηθητικῶν ἐπιστημῶν. Ὁ παράγων οὗτος καθίσταται λίαν σημαντικὸς, ἐὰν προβῶμεν εἰς μιαν πρόχειρον σύγκρισιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν λημμάτων/δημοσιευμάτων, τὰ ὁποῖα καλύπτουν τὰ θεολογικὰ μαθήματα μὲ τὰ βοηθητικὰ μαθήματα. Ἡ σύγκρισις εἶναι ἐν πρὸς ἕν περίπτω. Μήπως ὁ ἐπιμελούμενος τῆς ἐκδόσεως, ποῦ δὲν εἶναι θεολόγος, δίδει θεληματικὰ ἢ ἄθελα, μεγαλυτέραν βαρύτητα εἰς τὰς βοηθητικὰς ἐπιστήμας, εἰς μιαν τῶν ὁποίων καὶ ἀνήκει, παρὰ εἰς τὴν θεολογίαν; Ἐδῶ θὰ ἦτο δυνατόν ὅπως γίνῃ μιὰ εὐχάριστος συζήτησις μεταξύ φιλολογίας καὶ θεολογίας διὰ τὴν μελλοντικὴν ὀριοθέτησιν, μὲ τὴν προϋπόθεσιν βεβαίως ὅτι εἰς τὸν τομέα τοῦ πνεύματος δὲν ὑφίστανται αὐστηραὶ ὀριοθετήσεις.

Ὁ Ἄδαμάντιος Ἀνεστίδης εἰς τὰ Εἰσαγωγικά τοῦ τεύχους Ε', ὀμιλῶν διὰ τὴν διεύρυσιν τῆς βιβλιογραφίας, λέγει ὅτι ἔφθασεν αὐτῇ εἰς ἕν ἐπίπεδον ἱκανοποιητικὸν (σ. ιγ'). Ἐτα μᾶλλον φαίνεται ὅτι ἡ ὕλη θὰ περιλαμβάνηται εἰς ἕν μόνον τεῦχος, χωρὶς νὰ χρειάζεται ἡ πρόσθεσις καὶ ἐνὸς δευτέρου κατ' ἔτος τεύχους. Ὁ ἀριθμὸς τῶν σελίδων, τεύχος Ε', φθάνει τὰς 700 περίπου.

Κάθε δημοσίευμα κατατάσσεται μόνον μιαν φοράν, ἐφόσον καὶ ἀριθμεῖται. Ἐνίοτε, μέσα εἰς τὰς χιλιάδας τῶν ἀριθμήσεων, ἐμφανίζονται καὶ μερικαὶ ἐπαναλήψεις. Ὁ γράφων, ἐὰν δὲν κάμνη λάθος, νομίζει ὅτι ταυτίζονται οἱ ἀριθμοὶ 1137/1139, 1316/1378, 2688/3969, 4609/4610.

Ὁ βιβλιογραφικὸς κατάλογος περιλαμβάνει δημοσιεύματα ἀπὸ Ἑλλήνας καὶ ξένους συγγραφεῖς καὶ μεταφράσεις ἀπὸ Ἑλλήνας συγγραφεῖς εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ ἐξωτερικόν, προσέτι δὲ καὶ τὰς ἀναλόγους βιβλιοκρισίας. Ἡ καταγραφή αὐτῶν, διὰ λόγους ἀνωτέρους τῆς θελήσεως τοῦ ἐπιμελητοῦ, δὲν στηρίζεται πάντοτε εἰς τὴν αὐτοψίαν. Τοῦτο θεραπεύεται

ἀπὸ τὴν διασταύρωσιν τῶν πληροφοριῶν καὶ ἀπὸ βιβλιογραφικοὺς πίνακας περιοδικῶν, ποὺ θεωροῦνται ὅτι συντάσσονται κατὰ γενικὴν ἀποδοχὴν σωστά. Οἱ συγγραφεῖς τοποθετοῦνται σύμφωνα μὲ τὴν ἀλφαβητικὴν διάταξιν τῶν ἐπωνύμων αὐτῶν, ἐνῶ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ μοναχοὶ ἀνάλογα μὲ τὸ ἀρχικὸν γράμμα τοῦ προσωπικοῦ ὀνόματος αὐτῶν. Εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις, τὰ ὀνόματα συγγραφέων, ἰδίως τῶν κληρικῶν, οἱ ὁποῖοι τυγχάνει νὰ προάγωνται καὶ ἔτσι νὰ ἀλλάσσουν τίτλους, καταγράφονται ὅπως ἐμφανίζονται εἰς τὰ δημοσιεύματά των, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον σημαίνει ὅτι διαφέρουν πολλακίς ἀλλήλων. Τὰ εἰς τὸ τέλος ὁμως Εὐρετήρια, ποὺ εἶναι ἐκτενῆ καὶ περιεκτικά, ἐπιφέρουν τὴν ἐνοποίησιν τῶν ὑπὸ διαφορετικῶν τρόπων μέσα εἰς ἕκαστον τεῦχος ἐμφανιζομένων συγγραφέων.

Ἦς συγγραφεῖς ἐκλαμβάνονται οἱ ἔχοντες δημοσιεύματα καὶ βιβλιοκρισίας ἐπὶ διαφόρων ἔργων. Κάτω ἀπὸ τὸν τίτλον τῶν διαφόρων Βιβλιοκρισιῶν παρουσιάζεται τὸ φαινόμενον τῆς συνεχοῦς ἐπαναλήψεως ὅλων τῶν σχετικῶν μὲ τὸ κρινόμενον βιβλίον, τὸ ὁποῖον συμβαίνει νὰ εἶναι τὸ ἴδιον, ἐκδοθὲν τὸ 1977 εἴτε καὶ ἐνωρίτερον ἢ ἀργότερον. Ἡ τοιοῦτοτρόπως παράθεσις τῶν βιβλιοκρισιῶν οὐδὲν ἔχει τὸ ἄξιον ἀρνητικῆς παρατηρήσεως. Ἀλλὰ, διὰ λόγους ἀπλῆς ἐξοικονομήσεως χάρτου καὶ χρόνου, θὰ ἦτο δυνατὸν ὅπως προταθοῦν καὶ ἄλλοι τρόποι, τοὺς ὁποίους ἀσφαλῶς θὰ γνωρίζῃ ὁ ἐπιμελούμενος τῆς ἐκδόσεως. Ὁ τελευταῖος, προκειμένου διὰ τὴν ταξινόμησιν, λέγει: «Ἡ ταξινόμηση γίνεται μὲ βάση τὸν τίτλο καὶ ὄχι τὸ περιεχόμενον, τὸ ὁποῖο ἐκ συστήματος ἀγνοεῖ ἢ ἀποδελτίωσιν. Καί, ὅπως εἶναι γνωστὸ, ὁ τίτλος τις περισσότερες φορὰς ἐπιδέχεται πολλὰς ἐρμηνεῖες ταξινομικῆς» (τεῦχος Β', σ. ι'). Ἡ ἀποφικὴ αὕτη δὲν εὐρίσκει πλήρως σύμφωνον τὸν ὑπογραφομένον. Ἐξακολουθῶ ὅπως διακρατῶ καὶ διὰ τὸ τεῦχος Ε' τὰς ἰδίας ἐπιφυλάξεις, ὅπως καὶ εἰς τὰ προηγούμενα, δι' ὠρισμένα λήμματα τῆς ἐνότητος Θ' «Ἡ Συμβολικὴ» (σ. 124-125), τῶν ὁποίων ἡ φυσικὴ θέσις θὰ ἦτο ἴσως εἰς τὴν ἐνότητα ΚΗ' «Ἡ Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ Ἀρχαιολογία» (σ. 216-231).

Πολὺ σωστὰ εἰς διάφορα λήμματα, καταχωριζόμενα εἰς μεταγενέστερα τεύχη, γίνεται ἡ ἀναφορὰ πρὸς ἀνάλογα λήμματα τῶν προηγούμενων τευχῶν. Εἰς τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου ὑποπίπτουν ὠρισμένα τυπογραφικὰ ἀβλεψαί, αἱ ὁποῖαι δυστυχῶς ἀποτελοῦν ἀναφαίρετον κτῆμα τῶν ἐκδόσεών μας, ἰδιαιτέρως εἰς τὸν ἰδικόν μας γεωγραφικὸν χῶρον.

Μέρος Δεύτερον: Τὰ Εὐρετήρια, τ. 477-686. Τὰ Εὐρετήρια, ὅπου κατατάσσονται: Α'. Οἱ Συγγραφεῖς, σ. 479-517, Β', Οἱ Μεταφρασταί, σ. 518-520, Γ' Οἱ Κρινόμενοι Συγγραφεῖς, σ. 521-528, Δ' Τὰ Ὄνόματα καὶ τὰ Πράγματα, σ. 529-686, ἀποτελοῦν ἕνα πλουσιώτατον ταμεῖον, ἀπὸ 200 περίπου σελίδας, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ ἐνδιαφερόμενος ἀναγνώστης-ἐπιστήμων ἀνευρίσκει ἐν ἐκτάσει κάθε τι ποὺ τὸν ἐνδιαφέρει ἄμεσα ἢ ἔμμεσα.

Κατακλείων, ἐπιθυμῶ νὰ τονίσω τὸ γεγονός, ὅτι ἡ ΕΘΕ κατέστη ἐν πολύτιμον βιβλιογραφικὸν βοήθημα ὄχι μόνον διὰ τὴν ἐλληνικὴν θεολογίαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν λοιπὴν ὀρθόδοξον καὶ τὴν διεθνῆ θεολογικὴν ἐπιστήμην. Οἱ μοχθοῦντες διὰ τὴν ἐκδοσιν καὶ ἐπιμέλειαν αὐτῆς εἶναι ἄξιοι συγχαρητηρίων καὶ πάσης ἐνισχύσεως. Ὅπως ἐλέγετο καὶ εἰς προηγούμενα σημειώματα τοῦ γράφοντος, οἱ τόμοι εἶναι ἀψογοί, τηρουμένων τῶν κανόνων καὶ τῶν ἀπαιτήσεων τῆς βιβλιογραφικῆς ἐπιστήμης. Εὐχόμαι τὴν τακτικὴν ἀνά πᾶν ἔτος ἐμφάσεις τοῦ ἀξιολόγου τούτου μέσου καὶ ὀργάνου διὰ τὴν θεολογικὴν ἐπιστήμην.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

Ἑλληνικὴ Θεολογικὴ Βιβλιογραφία (ΕΘΒ). Διευθυντής: Εὐάγγελος Δ. Θεοδώρου, Καθηγητῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τεύχος Ἑκτον, Βιβλιογραφία Ἔτους 1982 καὶ Παραλειπόμενα ἀπὸ τοῦ 1977, Ἐπιμέλεια Ἀδαμαντίου Στ. Ἀνεστίδη, Παράρτημα Περιοδικοῦ «Θεολογία», Ἀθῆναι 1987, σελίδες α'-λθ', 1-854.

Μὲ τὸ τεύχος Στ' ἢ ΕΘΒ, μετὰ τὴν συμπλήρωσιν μιᾶς πενταετίας εἰς τὸν βίον τῆς, εἰσέρχεται εἰς μίαν νέαν περίοδον, τῆς δευτέρας πενταετίας.

Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, Πρόλογος, σ. ζ'-η': Τονίζονται ὠρισμένα σημεῖα. Ἡ ΕΘΒ συνεχίζει τὴν ἀνοδικὴν τῆς πορείαν καὶ ἀναγνωρίζεται τοῦτο τόσον εἰς τὴν Ἑλλάδα ὅσον καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Ἐξάρεται ἡ προθυμία μερικῶν ἐκδοτῶν πρὸς συνεργασίαν καὶ ὁ ὄγκος τοῦ παρόντος τεύχους.

Ἀδαμαντίου Στ. Ἀνεστίδη, Εἰσαγωγικά, σ. θ'-ιδ': 1. Ἡ ἐντυπωσιακὴ ἀΐξις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν λημμάτων τῆς ΕΘΒ, ὡς ἄνω. Ὡς ἐκ τούτου πνέει ἓνα πνεῦμα (αἰσθημα) ἀσφαλείας διὰ τὴν ἐπάρκειαν καὶ τὴν δικαίωσιν τοῦ ὅλου ἐγχειρήματος. 2-3. Ἡ ἀποδοχὴ τῆς ΕΘΒ τόσον εἰς τὸ ἐσωτερικόν ὅσον καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Ἡ διαπίστωσις τοῦ ἐξωτερικοῦ μάλιστα διὰ πρώτην φοράν ἀπὸ τὰς ἀναλόγους παρουσιάσεις τοῦ καταλόγου (συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ γράφοντος). 4. Ἀπὸ πλευρᾶς πληρότητος συνεχίζεται ἡ καταγραφὴ βιβλίων ὄχι μόνον ἀπὸ ἄμεσον αὐτοψίαν ἢ ἐμπειρίαν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀντίθετον, θεραπευομένου τοῦ κενοῦ τούτου μὲ ἀναλόγους ἐπιστημονικὰς μεθόδους. 5. Ἐκφρασις εὐχαριστιῶν.

Διάγραμμα Ταξινομήσεως, σ. ιε'-ισ'. Συντομογραφίαι, σ. ιζ'-λθ'.

Μέρος Πρῶτον: Οἱ Πίνακες, σ. 1-610.

Μέρος Δεύτερον: Τὰ Εὐρετήρια, σ. 611-847.

Ἐὰν δὲν κάμνω λάθος, εἰς δύο σημεῖα ἐπαναλαμβάνονται τὰ αὐτὰ δημοσιεύματα 885/933, 4863/4975. Ὑπὸ τοὺς ἀριθμοὺς 10259/10261 καλύπτεται ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς. Τὰ τεχνικὰ μέσα τὸν Δημητριάδος Χριστόδουλον τὸν ἔκαμαν Χριστόπουλον (ἀρ. 3068, σ. 147).

Καὶ διὰ τὸ τεύχος Στ', ἐν κατακλείδι, θὰ πρέπει νὰ ἐπαναληφθοῦν τὰ ὅσα ἐλέχθησαν εἰς τὸ προηγούμενον σημεῖωμα.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ